

ENDOGEN ȘI EXOGEN ÎN ANALIZA ISTORIEI INTELECTUALILOR ROMÂNI: CAZUL NOICA

ANA BAZAC

Cartea *Noica și Mișcarea Legionară* de Sorin Lavric (București, Humanitas, 2007¹) oferă multe elemente de istorie a perioadei interbelice mai ales, ca și, ceea ce este desigur mai rar, o pătrundere „în aerul epocii“ (p. 5) care nu poate decât să ajute cititorii să înțeleagă mecanismele psihologice ale adeziunii, nu doar a lui Noica, la mișcarea legionară. Într-adevăr, chiar dacă titlul cărții ar fi cerut o abordare nu doar psihologică — aceea a cărții —, ci și sociologică și culturalologică, adică de prezentare a mai multor perspective culturale din perioada interbelică pentru a vedea un dialog între personalități și între valori, autorul se ocupă, cu real talent, de două fenomene de psihologie, întrepătrunse: cel de psihologie colectivă (în organizații și societate) și cel de psihologie individuală. Doar în treacăt se relevă, extrem de puțin și tot indirect — prin trăirile tinerilor față de situațiile reale de „piață a forței de muncă ocupată“, „de inerție birocratică și indiferență instituțională“ (p. 23) — faptul că reacțiile psihologice față de societate au la bază structuri sociale cu istoria lor. După cum impresia sugerată este că spiritul legionar ar fi impregnat mentalitatea tuturor intelectualilor, a tuturor românilor (deși se notează fugar că era vorba de doar o parte a studenților — la început cel puțin, „o mână“, p. 22).

Prezumțiile, explicite, se cer însă discutate înainte de toate. Cele ale dlui Lavric sunt de contrapunere la „sentințe“ și „anateme“ aruncate atât asupra lui Noica și a altor intelectuali prestigioși, cât și asupra ideologiei legionare ca atare. Căci aici este prima inconsecvență logică a cărții: ea este nu numai o explicare psihologică a traiectoriei politice a lui Noica, ceea ce ar fi fost corect, onest și suficient, ci, cel puțin pentru aceia care se apropie pentru prima dată de problemă, și o implică² — cu toate precauțiile manifestate în declarații opuse (p. 6 (AB,

¹ Referințele la acest volum, în text.

² „El scrie într-un fel personalizat, oarecum liric, dramatizând mult. Nu doar că prezintă o doctrină ideologică de parcă, până la un punct, și-ar fi însușit-o...“, Ion Papuc, *Legionarii*, <http://convorbiri-literare.dntis.ro/IONPAPUCfeb.8.html> (15-III-2008).

Vezi și observația lui Mihai Iovănel, „Povestea amorului Noica — Zelea-Codreanu — Legiune“, *Gândul*, 10 ianuarie 2008, că se poate înțelege că trăsăturile (AB, pe care, cum am arătat, autorul le critică) legionarismului s-ar justifica. Și Ion Papuc — favorabil cărții — și Mihai Iovănel au arătat identificarea empatică a dlui Lavric cu legionarii. Și este corectă această observație. (Vezi și folosirea martorilor oculari ai momentelor descrise: ei sunt exclusiv legionari și admiratori ai acestora.) Ceea ce înseamnă că perspectiva critică, de luare a distanței față de complexitatea lucrurilor, lipsește în esență.

doar „judecată cu ochii prezentului“ a fost mișcarea un fenomen nociv?), p. 25) — legitimare a ideilor legionare. Sigur că autorul a relevat clar confuziile lui Noica (p. 7-9), ca și „defectele constitutive ale fenomenului legionar“ (p. 205-206). Și într-adevăr, condamându-se legionarismul au fost distruse vieți și prestigii (p. 6), și probabil că, în afară de interesele politice, motivul fundamental a fost tocmai că nu s-a cunoscut și luat în considerare substratul psihologic de constituire a ideologiei legionare și de aderare la aceasta. Dar, pentru cititorul care își adecvează așteptările la titlul cărții, importanța ideologiei legionare pare minimizată, consecințele acesteia par minimalizate, prin reducerea problemei la psihologia aderenței. Dacă însă există la el destul interes pentru a extrage din carte și concluziile aspre despre „credința, prost investită“ (p. 298) în legionarism, el (cititorul) poate să meargă mai departe de exprimările ambigue (ca aceasta de mai sus: de unde se poate gândi că doar înfrângerea legionarismului ar lipsi de temei aderarea la el) și să chestioneze și ceea ce e dincolo de *continuum*-ul și universalul reacțiilor psihologice.

Tocmai abordarea psihologistă îi oferă autorului calea preferată³ de a nu defini legionarismul în termeni de fascism sau extremă-dreaptă, ci de credință, de mentalități, de reacție (la situația de îngustare a nișei sociale de existență, la corupția politică, la persecuții). Tot ea îi permite să echivaleze totalitarismele (p. 247), corect, dar — datorită echivocității — și valorile legionare cu cele comuniste.

Dar imaginea acestora este bine realizată⁴, și încă punând alături traiectoriile diferite ale lui Noica și ale legionarilor tipici, fii ai țăranilor care „prinseseră cheag“ (p. 19). Întrebarea la care a dorit să răspundă autorul a fost tocmai motivația aderenței la legionarism a unor individualități provenind din medii diferite și beneficiare ale unor educații diferite. Se pornește, astfel, de la constituirea personalității lui Noica în copilărie, înconjurat de dragoste familială, la receptivitatea sa în școală la curentul raționalist de gândire, dar și supunerea sa la „canoanele în vogă ale instrucției școlare“ (p. 20) — în opoziție cu absorbirea ortodoxismului activ de către grupul de studenți din Iași (p. 22, 25); la integrarea sa în „starea de spirit endemică în care trăiau românii“ (p. 47), adică în ideologia legionară conturată ca „disprețul față de politicieni, frica de comunism, ura față de evrei“ (p. 45), adică, din nou, la asumarea mitului lui Codreanu și a perspectivei lui Nae Ionescu; la diferența inițială dintre atmosfera spirituală a Bucureștilor în 1931 și, pe de altă parte, spiritul mișcării legionare; la evoluția intelectuală, prietenii și relațiile de familie; la ideile din lucrările lui Noica — din diferitele faze ale creației acestuia și urmărind preluarea și creșterea unor idei, ca și nașterea altora în contextul preeminenței, prestigiului sau presiunii unor ideologii, dar și al obiectivului său de creație intelectuală.

Poate cam neavenită apăsarea autorului pe mitul aristocratului Noica (în opoziție cu ceilalți, p. 28, 71). Dar este bine surprins mecanismul spiritual intern prin care a avut loc, dar, în același timp, care a stat la baza „alunecării“ lui Noica

³ Florin Țurcanu, „Imposibilul fascism românesc sau teama de cuvinte“, 22, anul XV (834), 01 martie 2006-07 martie 2006.

⁴ Vezi și observația lui Vianu Mureșan, „Despre Lavric și alți iscoditori“, *Tribuna*, nr. 130 și 131, februarie 2008, <http://www.romaniaculturala.ro/articol.php?cod=9599&categorie=14> (1-III-2008).

spre asumarea ideilor legionare: „Avem aici de-a face cu cazul tipic al unui intelectual căruia mirajul abstracțiilor conceptuale și credința subînțeleasă într-o ordine ascunsă a lumii îi împrumutau o viziune idealistă de tip teoretic...(totul era) să găsești acest spirit“ (național) (p. 88, 89). În prima jumătate a deceniului patru, Noica susținea că la acest spirit românesc se poate ajunge prin filosofie (vezi și p. 107), în timp ce Codreanu — prin credință (p. 89). Dar scoaterea în afara legii a legionarilor (extrem de bine analizată și ea) a accentuat radicalizarea legionarilor (însușirea ideii sacrificiului, p. 97), subordonarea lui Nae Ionescu față de Codreanu, evoluția politică și asasinarea lui Duca, refuzul lui Noica de a fi asistent al lui P.P. Negulescu, determină convertirea sa la „cruciada în numele unui ideal“ (p. 108). După ce a respins-o, devine, în articolele sale, un purtător de cuvânt al „credinței fanatice“ (p. 113) și al „mentalității interbelice românești de orientare naționalistă“, al refuzului democrației, echivalată corupției (p. 118 și urm., dar și 150). Aderarea sa de după asasinarea lui Codreanu. Caracterul înspăimântător (p. 246) al articolelor lui Noica din această perioadă, datorită fanatismului lor. Explicația lor psihologică: impecabilă, așa spune. Doar (o altă) prezumție este discutabilă: aceea a inițialei „moralități și curățenii sufletești ireproșabile“ (p. 248) a lui Noica, alături de intelectualii care, apoi, prin asumarea credințelor, au aderat la extrema-dreaptă. Or, nu doar că este hazardat să se facă asemenea afirmații, mai ales după ce se prezintă meandrele și inconsecvențele tinereții lor, ci formarea lor în atmosfera ideologică (naționalistă, antisemită, tradiționalistă) interrelaționată cu structurile sociale exclude o asemenea caracterizare⁵.

Și totuși — nemaiașintind aici, din lipsă de spațiu și deși se pot contura probleme interesante plecând de la ea, despre povestirea evoluției, umane și filosofice, a lui Noica până la sfârșitul zilelor sale — autorul are o stranie opinie: că memoria colectivă ar fi reținut că „numai legionarii au fost criminali și... că tot ei au introdus violența pe scena politică interbelică“ (deși au săvârșit mai puține crime decât adversarii lor) (p. 246). Nu este vorba de „memorie colectivă“ spontană, „naturală“, ci de direcții ideologice — aici, *mainstream* — ce reflectă raporturile de forțe. Căci, după cum se vede, există și alte clișee de memorie colectivă. În al doilea rând, dar mai important, nimeni nu a reținut și nu a impus că „numai legionarii...“. Dimpotrivă, dar tocmai aici este diferența dintre o analiză sociologică, și psihologică, realmente științifică, și, pe de altă parte, simplele clișee impuse politic, dintr-un punct de vedere sau altul⁶.

Insist asupra faptului că explicația sociologică și psihologică a legionarismului este legată de problema valorilor. Iar între acestea, „lupta împotriva corupției“ a jucat, cred, un principal rol motivant. Nevoia de puritate morală — așa cum apare și la personajul descris de Crichton, citat mai jos de mine — nu se putea cantona

⁵ În acest sens numai, este de reținut remarcă lui Cătălin Avramescu, „Dosarul Eliade“, 22, anul XV (834), 01 martie 2006 — 07 martie 2006, despre necesitatea criticii presupuziției că intelectualii care au aderat la extrema-dreaptă ar fi un „icon cultural“. Vezi și analiza continuității fenomenului în Dana Pîrvan-Jenaru, *Elitism și individualism excepționalist în cultura română*, [http://www.observatorcultural.ro/infoframe.phtml?xid=19316&xrubrica=ESEU&return=arhiva&xnrrevista=40\(15-III-2008\)](http://www.observatorcultural.ro/infoframe.phtml?xid=19316&xrubrica=ESEU&return=arhiva&xnrrevista=40(15-III-2008)).

⁶ Vezi perspectiva din articolul Despre Noica, „Legiune și alte probleme“, în *Noul Conservatorism, un blog despre Tradiție, Politica de dreapta, Conservatorism și Refuzul oricărei forme de socialism*, [http://romanianeocon.wordpress.com/2008/01/18/41\(1-III-2008\)](http://romanianeocon.wordpress.com/2008/01/18/41(1-III-2008))

doar în religiozitate: mai degrabă aceasta a fost, în România, un vector al activismului justițiar și etic.

Autorul explică doctrina legionară drept un summum de trei elemente: „o intuiție, un sentiment, un om. Sau, mai detaliat: o viziune asupra lumii, o emoție care a alimentat viziunea și un om care a declanșat emoția...” (p. 203). Ei bine, doctrina ca atare este doar „viziunea”, *Weltanschauung*, dar este evident că dacă o doctrină este înșușită de către mulți oameni, acolo există emoții, sentimente, inclusiv legate — în vechea tradiție a societăților bazate pe putere politică — de conducători.

Se explică veridic psihologia antisemitismului politic activ — „pe fundalul unui antisemitism endemic” (p. 24) —, dar nu se discută axiologic, adică nu se descompun, nu se caracterizează valorile îmbrățișate de legionari, și nu li se opun valorile democratice, care trebuie tratate la fel desigur, nu se analizează refuzul de către legionari a considerării consecințelor valorilor legionare. Or, analizele care au avut loc până acum⁷ au fost focalizate tocmai asupra valorilor (susținute prin idei) și consecințelor practice ale manifestării acestora. Este la fel de unilateral a vorbi despre legionarism doar din perspectivă axiologică și sociologică, ca și a o face doar din perspectivă psihologică: căci este vorba despre un fenomen de viață, iar înțelegerea acestuia implică mereu completarea reciprocă și coexistența abordărilor. În acest sens, nu aș putea să consider o abordare sau alta ca fiind mai importantă. Dar ignorarea aspectelor sociologice și axiologice într-o carte al cărei titlu nu relevă o explicită concentrare asupra psihologiei generează confuzie în mintea cititorilor mai tineri sau a publicului nespecialist, după cum trezește obiecții de principiu celor care își asumă cerințele de sistematizare ale cercetărilor științifice.

Fenomenele luate în seamă de dl Lavric sunt exclusiv cele de apariție a psihologiei legionare și de contaminare⁸. Este real faptul că la mulți — AB, dar nu la toți, cum se sugerează (p. 6 și urm.) — angajarea a pornit din „credință” și „molipsire în masă” (p. 6 și urm.). Iar acest fapt nu trebuie deloc trecut cu vederea. Or, tocmai pentru că s-au ignorat acestea — inclusiv diferențele de situație dintre persoane (de exemplu, între unele care au aderat din înflăcărea față de o soluție simplă și aparent radical opusă corupției democrației interbelice, și altele la care se poate suspecta și „calcul politic”) — au avut loc anatimizările

⁷ Vezi de exemplu, *Ideea care ucide. Dimensiunile ideologiei legionare*, culegere de studii elaborate de: Alexandru Florian, Radu Florian, Victor Neumann, Dionisie Petcu, Constantin Petculescu, Gh. Lencan Stoica, București, Editura Noua Alternativă, 1994.

⁸ O carte de analiză — și încă a unui fenomen atât de important — ar fi trebuit să pună explicit elemente sociologice care apar doar implicit, prin povestire: de exemplu, problema contradicțiilor dintre legionari și, pe de altă parte, atât categoriile dominante și birocratice (p. 44), cât și, totuși, elementele raționaliste și democratice care nu au lipsit în România dar care sunt șterse cu totul de către autor și de către un curent de „reabilitare” post-1990 a extremei-drepte interbelice.

Din acest punct de vedere, aș socoti o scădere a cărții rămânerea sa la simpla descriere și citare. Într-adevăr, de exemplu, Goga a făcut o „radiografie patetică a stării de spirit” (p. 48) legate de achitarea lui Codreanu. Dar cercetătorul ar fi trebuit nu doar să redea imaginea revelatoare a lui Goga despre izbucnirea instinctului național, ci să remarce că generalitatea relativă a doctrinei naționaliste a avut loc și datorită izolării elementelor democratice (de diferite feluri), concret a auto-izolării în universități sau, mai degrabă, a autoizolării unor universitari democrați: deci perspectiva democratică nu a reușit să impună o dezbatere publică raționalistă a consecințelor (și cauzelor) unor fenomene ca achitarea unui criminal etc.

din perioada „socialismului real“ la care se referă, nu o dată, și cartea. Iar din acest punct de vedere, este cazul să nu uităm că receptivitatea față de ideile de extremă-dreaptă a avut loc în perioada interbelică și pentru că stânga în general (deci pe plan mondial), și ideologiile de stânga, s-au aflat într-o inerentă, istoric determinată, criză istorică. Dacă menționăm și puterea violenței simbolice a ideilor dominante într-o țară ca România — ele erau pronunțat conservatoare⁹ —, deci educația generală în spiritul acestor idei, și prea puțin în cel al criticii „liberale“¹⁰ — înțelegem o dată mai mult că nu doar contaminarea de ele, ci asumarea *ab initio* a valorilor legionare a fost un răspuns (doar unul!) la criza ideologiilor de stânga dar și ale democrației capitaliste, ca și la criza societală ca atare. Și deși fiecare om alege mereu (Sartre), el alege totuși într-un anumit cadru ideologic, economic, social care îi circumscrie viața (Merleau-Ponty), adică alternativele înseși reflectă constrângerile multiple ale acestui cadru. Că nu este cazul nici să ne răfuim în maniera dogmatică, stalinistă, și atât de crudă, cu „bieții oameni sub vremi“, după cum nici să contrapunem acesteia absolvirea de „vini“ (p. 25) este, cred, evident. Și atunci? Celebra sintagmă preluată de mine de la Miron Costin pare să indice totuși că determinismul social fiind atât de puternic (involuntară pecete a materialismului vulgar și simplist, non-Marx), ar urma logic absolvirea. Dar dacă totuși oamenii aleg (au liberul arbitru), iar „molipsirea“ legionară nu a fost totală — este evident că și atunci, și astăzi, a existat și există un pluralism al opiniilor filosofice și politice — soluția teoretică este, încă o dată, aceea a coexistenței abordărilor. Iar din faptul că un om sau altul, Noica în cazul de față, nu a putut să iasă din chingile timpului nu justifică valorile profesate de el.

Importanța abordării psihologice a mentalităților este în afara îndoielii. Într-adevăr, în „socialismul real“ această abordare a fost exclusă. De aceea, o carte¹¹ în care s-a arătat, între altele, că și „cei răi“ au avut aspirații respectabile și că și

⁹ Deși au încercat, liberalii români au făcut prea puțin pentru a înlocui predominanța valorilor de tip conservator din educație cu cele optimiste și universaliste specifice lor. Și nici nu au putut: căci o parte a puterii lor politice și economice se afla în exploatarea agricolă și în relație cu țărani care reprezentau înainte de cel de-al doilea război mondial aproape 80% din populația țării. După cum, după Marele Război nici nu mai aveau nevoie de vechile lor valori: neoliberalismul cerea, dimpotrivă, mijloace, inclusiv autoritare și religioase, pentru ca munca populației să se convertească în ritmul alert de investiții și modernizare. Vezi și Ana Bazac, „The Zeitgeist at Ștefan Zeletin and Mihail Manoilescu/ Spiritul timpului la Ștefan Zeletin și Mihail Manoilescu“, în Mihail Manoilescu — punct de referință în gândirea economică / Mihail Manoilescu — reference point in the economical thinking, ediție bilingvă, coord. Constanța Partenie și Corina-Ionela Dumitrescu, București, Editura Economică, 2007.

Chiar dl. Lavric descrie permisivitatea autorităților față de extremismul legionar — Codreanu a fost achitat de către un tribunal al României democratice, p. 47, 48 — dar, din păcate, fără să adauge la explicația psihologică, reală (consensul cel puțin subteran dintre tinerii extremiști și funcționarii statului), pe aceea sociologică a cointeresei categoriilor conducătoare și a micii burghezii în a opri fenomenele de contestare antisistem și de a le substitui cu orice fel de ideologie funcțională pentru preservarea *statu quo*. Astfel încât nu a existat numai ideologia nivelatoare care i-a contrapus pe „români“ celor pe care legionarii îi considerau drept dușmani (p. 47), ci și complexul de interese sociale — și nu doar, așa cum analizează dl. Lavric, de trăiri și reacții.

¹⁰ Aici „liberal“ — nu numai în sensul american, de echivalent oarecum cu „social-democrat“ ci și în într-unul comun, de opus tradiției culturale opresoare și susținător al valorilor liberalismului eroic al momentului *Liberté Egalité Fraternité*.

¹¹ Robert Crichton, *The Secret of Santa Vittoria*, N Y, Simon and Schuster, 1966. Tradusă și în limba română la editura Univers, 1972.

ei pot și trebuie să fie cercetați și din punctul de vedere al modului în care au devenit ei adepți ai unei ideologii dăunătoare a fost esențială în formarea mea ne și antidogmatică.

Totuși, tocmai punctul de vedere psihologic îl duce pe autor la o concluzie explicit nedorită de către el. Căci dacă se explică aderența lui Noica la legionarism doar în termeni de mecanism psihologic, vedem că aceste mecanisme sunt aceleași și la aderența la alte ideologii, inclusiv la cea comunistă. Și astfel, poate exista o continuitate psihologică, dar o discontinuitate axiologică.

Deși, cum am văzut, autorul nu a fost interesat de perspectiva sociologică, totuși, tocmai deoarece problema a fost legătura dintre mișcarea legionară și personalitatea filosofului Noica, aș adăuga că la orice ideologie au aderat, și aderă, oameni din diferite straturi ale societății. Mânați de idealuri, sau/și dornici de ocuparea unui loc respectabil. Astfel încât, tocmai cu ajutorul analizei combinate psihologice-sociologice, putem să reflectăm mai bine asupra diferențelor dintre ideologii (universalism, umanism/particularism, naționalism/internaționalism).

Există, firește, și o continuitate valorică între ideologii, și nu doar diferențe. Opoziția față de fenomene negative ca irosirea vieții oamenilor datorită nefolosirii lor ca ființe creatoare, sau față de corupție, sau față de caracterul formal, fals, duplicitar al democrației este, în general, comună multor discursuri diferite. Astfel încât a discerne între ideologii implică luarea în seamă a ansamblului valorilor profesate de fiecare, ca și a consecințelor teoretice ale acestor ansambluri, ca și a contextelor istorice culturale în care apar și evoluează. În acest sens, putem să înțelegem, cum face și autorul, că un anumit ansamblu de valori este legat de un anumit context. Și, desigur, că adeziunea la valorile fluturate este nu doar o chestiune de psihologie individuală, ci și de urgențe în plan social și politic: tocmai acestea fac ca, în fond, aceleași valori să aibă *conținuturi diferite* în imaginea diferitelor categorii sociale care și le asumă, după cum aceleași urgențe generează mânuiri diferite, și mai mult sau mai puțin abile și mai mult sau mai puțin ofensive, ale controlului ideologic și psihologic dintr-o epocă sau alta. Toate se leagă, firește, de context, de condițiile economice, sociale, politice care luminează și asupra caracterului de masă al adeziunii la ideologii și politici, ca și asupra categoriilor sociale mai sensibile la unele cântece de sirenă decât la altele.

De exemplu, nevoia de „puritate” în comportamentele sociale ale instituțiilor și indivizilor a fost inherent abstractă la legionari, manifestându-se în fond ca presiune pentru așezări sociale în favoarea micii burghezii, ca și a micului țaran proprietar, mai mult sau mai puțin legați de putere. Iar deoarece aceste categorii nu puteau să aibă forță într-o etapă în care fenomenele de concurență și integrare internațională, deci de spargere a granițelor, se vedeau — ele erau cu totul dependente de puterea mării burghezii (interne dar, firesc, și internaționale) care le deschidea sau nu o nișă mai mare sau mai mică de supraviețuire sau prosperitate — soluția legionară a constatat într-un regim autoritar, legitimat religios, și bazat pe discriminare. În Europa Occidentală, extrema-dreaptă a reflectat aceeași reacție de apărare a micii burghezii atât față de presiunile marelui capital cât și

față de tendințele anticapitaliste ca atare, doar că legitimarea religioasă directă nu i-a mai fost de trebuință¹².

Lozincile au fost, firește, pline de motive ale schimbării radicale în bine: România urma să ajungă, prin conducerea legionară, „ca soarele sfânt pe cer”. Cu cât ofereau mai multă „puritate”, cu atât mai mult atrăgeau o parte a intelectualilor, alături de celelalte categorii ale micii burghezii (și nu numai). DI Lavric a vorbit, cum am arătat, despre metafizica idealistă¹³ ce, subliniez, se potrivea cu mesajele abstracte și simpliste ale extremei-drepte.

Și totuși, lăsând acum la o parte alegerea individuală de către fiecare¹⁴, stilul acesta al valorilor extremei-drepte nu a fost atractiv pentru toți intelectualii — iar „cei mai mari” nu au fost cu toții adepți ai extremismului, deși în anumite picturi ale României interbelice se forțează acreditarea acestei idei. Dimpotrivă, la valorile democratice și umaniste — în diferite variante — au aderat, și în orice caz în Occident, mai mulți. Problema este că această situație nu a dus nici la schimbarea valorilor *mainstream* și nici la schimbarea raporturilor politice din Occident. Dar aceasta este nu doar rezultatul consistenței interne a sistemelor diferite de valori, ci și a complexității contextului, inclusiv internațional. Ca și al fermității umaniste sau al slăbiciunii fiecăruia. Iar intelectualii au aici o responsabilitate aparte¹⁵. Deoarece contextul influențează deciziile individuale, dar nu le justifică.

Cartea dlui Lavric, necesară chiar cu scăderile sale, provoacă mult mai multe interogații decât cele arătate aici. Și acest lucru este extrem de meritoriu, cu atât mai mult în peisajul spiritual actual marcat, din nou dar cu alt semn, de atractivitatea „gândirii unice”: astăzi se manifestă în egală măsură tendințele, generate de constitutivul caracter birocratic al intelectualității, de înflăcărare față de „*the only best way*”. Tendințele de autoritarism pot fi susținute de către unii intelectuali, și tocmai asupra acestui lucru avertizează și cartea dlui Lavric.

¹² Este interesantă apropierea de problema tendințelor autoritare manifestate astăzi în lume și care simt nevoia întăririi fundamentalismelor religioase.

¹³ Vezi și Radu Florian, *Metamorfoza culturii în secolul al XX-lea*, București, Cartea Românească 1988, p. 112, 114, care a arătat că metafizica din a doua jumătate a secolului al XIX-lea și apoi din prima jumătate a secolului al XX-lea nu a fost capabilă să-și reînnoiască obiectul și statutul în noile condiții sociale și intelectuale.

¹⁴ Zoe Petre, *Prefață*, la Florin Țurcanu, *Mircea Eliade, prizonierul istoriei*, București, Humanitas, 2003, a arătat (p. 15) că „ralierea nu era, prin ea însăși, o simplă fatalitate, ci o alegere personală a cărei responsabilitate revine fiecăruia dintre ei.... Faptul că afilierea sa politică explicită se situează la capătul unui parcurs sinuos... Într-o perspectivă subiectivă, această adeziune s-a putut reduce la un episod trecător, conjunctural și neesențial, tocmai fiindcă și-a putut permite să-i ignore determinările extrapolitice și complicitățile intelectuale profunde...”.

¹⁵ Vezi în acest sens observația lui Rudiger Safranski, *Un maestru din Germania. Heidegger și epoca sa* (2000), București, Humanitas, 2003, p. 413, despre faptul că Heidegger (dar și alți filosofi contemporani, la modă) a tăcut referitor la „posibilitatea ca filosoful să fie sedus de putere”.

Dar vezi și atenționarea asupra manierei indirecte prin care are loc presiunea pentru un anumit tip de ideologie: „predă cursuri despre aceste societăți, discută personalitățile poporului care dau direcțiile principale și speculează despre modul în care se manifestă în mod real psihologia umană. Politicul devine local, personalul devine politic”, R.D. Smith, „Social Structures and Chaos Theory”, în *Sociological Research Online*, vol. 3, no. 1, 1998, p. 15, <http://www.socresonline.org.uk/socresonline/3/1/11.html> (12-II-2004).